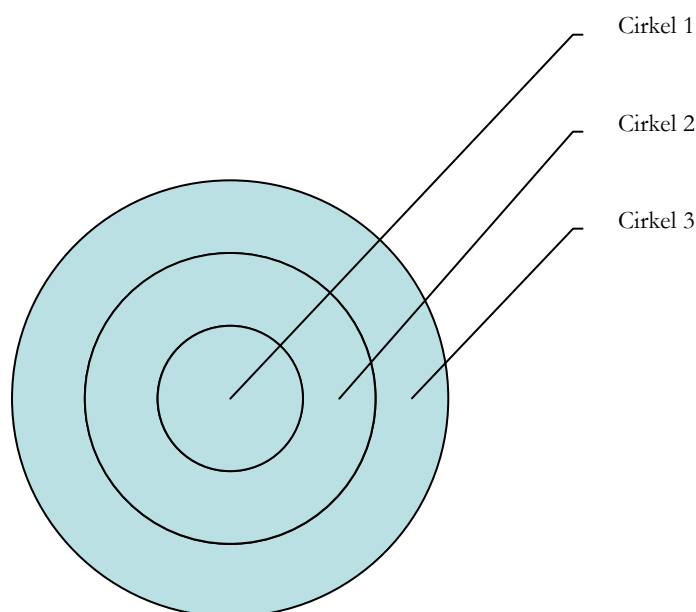

Kriser/katastrofer och vårt inre

Den 26:e maj fick jag ett oväntat besök. 26 etiopier från Norge sökte skydd i Adolf Fredriks kyrka. Rädda och desperata p.g.a. risken att bli utlämnade till Etiopien efter mellan 2 – 20 år som asylsökande i Norge flydde de till Sverige. Hur borde jag, som vikarierande kyrkoherde, ha handlat? Vad skulle ha varit det rätta sättet att hantera en sådan känslig och prekär situation? Vad var det som pågick i mitt inre torsdagen den 26:e maj?

En ensamstående mamma körde hem till Stockholm efter tre veckors semester hos sina föräldrar i Rättvik. I bilen satt hennes tre barn. Det var en sen sommarkväll och strax söder om Uppsala såg hon hur bilen framför henne körde av vägen och krockade mot en sten vägg. Vad borde hon ha gjort? Vad skulle ha varit det rätta sättet att hantera en sådan situation?

Vad är det som driver oss? Vad är det som motiverar våra handlingar? Hur ser vår existentiella motor ut? Jag tror att vår mänskliga existens liknar tre koncentriska cirklar där cirkel 1 är omsluten av cirkel 2 och cirkel 2 av cirkel 3.

Låt oss säga att cirkel 3, den yttre cirkeln, representerar kulturen eller samhället med dess olika komponenter: politiskt styre och rättssystem, vetenskap och teknik, konst och musik samt moral och religion. Cirkel 2, mellancirkeln, representerar den enskilda människans olika neurobiologiska funktioner. Cirkel 1, den inre cirkeln, representerar den enskilda människans inre subjektiva och privata värld. Dessa tre cirklar utgör en odelbar enhet.

Så vad exakt är denna inre subjektiva och privata värld? Enligt Sören Kierkegaard, den 1800-tals danske filosofen, är denna inre värld vår skaparkraft eller föreställningskraft. Den är vår förmåga att skapa mening; att tillskriva vår tillvaro ett värde genom att ta hand om oss själva, våra barn och kanske andra människor och naturen. Den är vår förmåga att skapa bilder av framtiden och föreställa oss olika handlingsalternativ.

Ur ett existencialistiskt perspektiv är cirkel 1, den inre subjektiva och privata världen, vår yttersta drivkraft. Den utgör vår existentiella motor som varken är nedlagd i den enskilda individens neurobiologiska strukturer eller i samhällets ordning. Det är i vår inre subjektiva och privata värld som vi avgör

- vår självbild
- våra bilder av andra människor
- vår bild av tillvaron

Denna mänskliga skaparkraft eller föreställningskraft har benämnts på olika sätt genom tiderna. Under antiken och medeltiden använde många tänkare ordet "själ". När Sokrates sade till människor i Aten "känn dig själv!" var det en uppmaning att visa den självständiga och eviga själens inneboende hemligheter. Idag används ordet "medvetandet" för att tydliggöra den starka kopplingen mellan vår inre subjektiva och privata värld och vår yttre materiella och objektiva värld. Många

menar att den inre världen, medvetandet och dess subjektiva innehåll, är beroende av den yttre världen, individens neurobiologiska funktioner och psykosociala miljö. Medvetandet är ingen självständig substans.

Oavsett vilket ord vi använder för att beskriva människans inre värld, är det vanligt i västvärlden att tillskriva varje individ en skaparkraft, en egen vilja, en förmåga att ta ett eget ansvar. Varje individ kan skapa en självbild, bilder av andra människor och en bild av tillvaron. Detta synsätt spelar en fundamental roll i vår kultur. Kierkegaard bejakade detta synsätt när han skrev följande i boken *Antingen—Eller* från 1843:

”Därför kämpar jag för friheten...Det är den skatt jag har för avsikt att efterlämna till den jag älskar i världen. Ja, om min lille son i detta ögonblick vore gammal nog att förstå mig rätt och min sista stund hade kommit skulle jag säga till honom: Jag lämnar ingen förmögenhet efter mig, inga titlar och värdigheter, men jag vet var det ligger en skatt begravnen som kan göra dig rikare än hela världen, och denna skatt tillhör dig...Denna skatt är nedlagd i ditt eget inre: det finns ett antingen—eller som gör en människa större än änglarna.”

Om vi nu utgår ifrån detta synsätt, att varje människa är en skaparkraft, varje människa har en inre subjektiv och privat värld, vad händer med vårt inre när vi upplever kriser och katastrofer?

Dessa två ord, ”kris” och ”katastrof”, är inte entydiga. Båda orden kan användas för att beskriva samma situation, t.ex. tillståndet i Gaza. Jag läste nyligen i en av våra dagstidningar:

- ”Det är kris överallt i Gaza”.
- ”Jag betraktar situationen i Gaza som katastrofal.”

Vad är det som vi försöker säga när vi använder dessa två ord? Eftersom orden är mångtydiga ska jag ge min egen definition.

De flesta människor i västvärlden lever i trygga och stabila samhällen vars strukturer anses vara bärkraftiga och hållbara. Även om vi är medvetna om livets sårbarhet, skörhet och föränderlighet, förekommer inga livshotande skeenden, t.ex. krig, ohämmat våld, eller återkommande naturkatastrofer som jordbävningar, torka eller översvämningar i vår lilla del av världen. Vi behöver normalt inte vara rädda eller desperata. Vi lever vanligtvis med vissheten om att allt fungerar på ett normalt och humant sätt.

Men ibland förändras vår livssituation på ett oväntat sätt. Det uppstår skeenden som sjukdomar, dödsfall, svek och arbetslöshet. Våra normala existentiella strukturer är inte längre bärkraftiga och hållbara. Livet fungerar inte som det borde.

Finanskrisen 2008 kom helt oväntat. En kedja av fallande boendekostnader satt igång en kedja av osäkerhet i USA:s finansbransch som snabbt spred sig över världen. 10 – 15 % av den arbetsföra befolkningen i en del länder blev arbetslös. Människor saknade pengar att betala sin hyra. Skolor och sjukhus fungerade inte längre på ett adekvat sätt.

När en normal situation förändras plötsligt och livet inte längre fungerar som det borde kan man tala om ”kris” och ”katastrof”.

Så vad gör kriser och katastrofer med vårt inre, vår skaparkraft, vår vilja, vår förmåga att ta ett eget ansvar? Jag ska nämna tre saker:

1. Kriser och katastrofer påminner oss, på ett klart och tydligt sätt, om livets sårbarhet, skörhet och föränderlighet. Inget är evigt och oföränderligt. Allt

flyter. Allt är i rörelse. Det finns ingen platonsk värld bestående av evig sanning, godhet och skönhet. De strukturer som vi anser vara bärkraftiga och hållbara, kanske t.o.m. ”eviga”, är egentligen tillfälliga, ett provisorium.

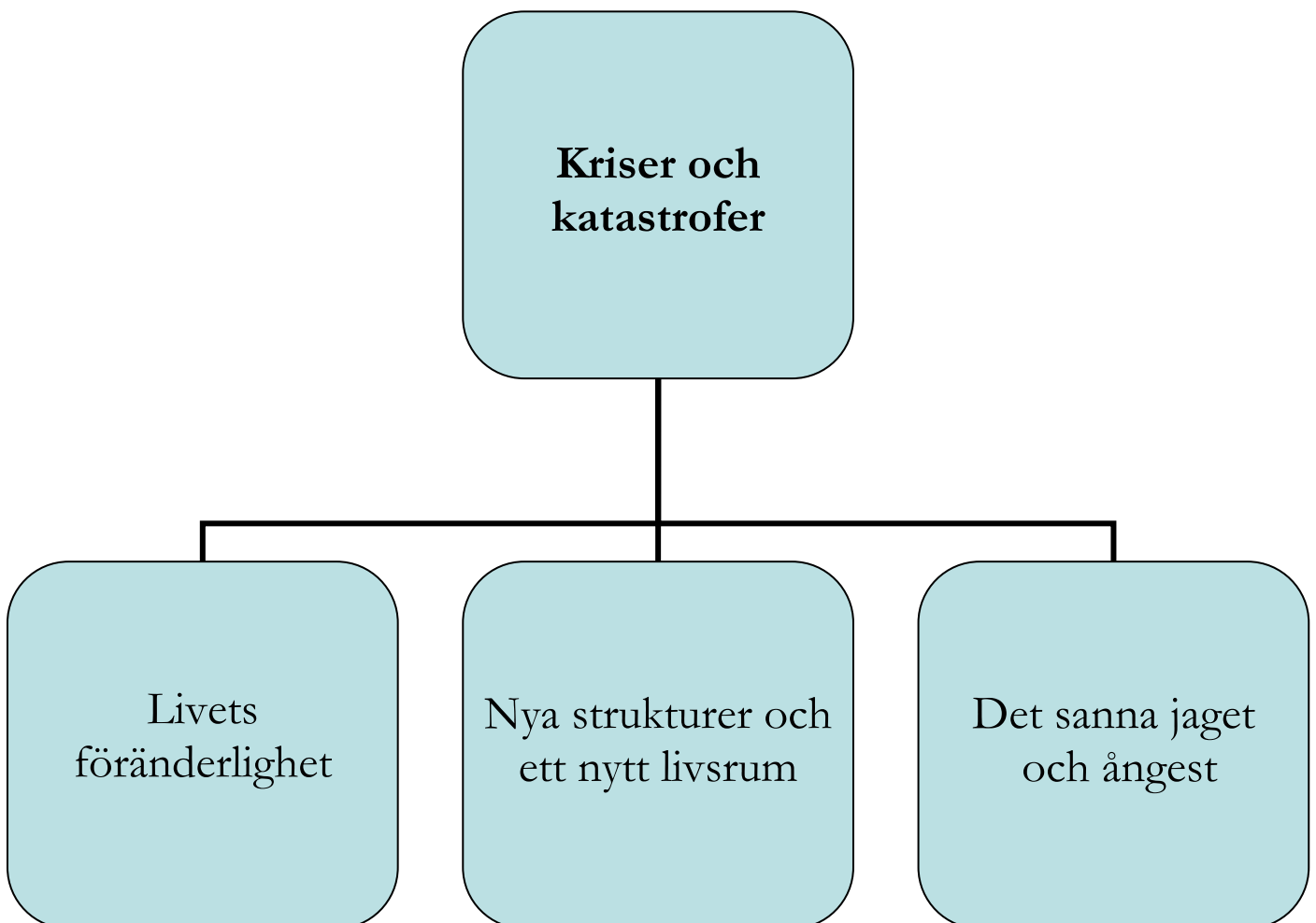
Vi *homo sapiens* har format och byggt olika provisoriska strukturer i mer än 150 000 år men vi saknar tydliga bilder av hur människor levde för säg 100 000 eller 50 000 år sedan. Vi kan bara spekulera över hur andra människor har format och byggt sina ”livsrum”.

2. Kriser och katastrofer påminner oss om att vi måste skapa nya visioner, nya berättelser, nya strukturer, nya ”livsrum”. När kriser och katastrofer inträffar och kastar oss ut ur våra trygga och stabila ”livsrum” och in i en kaotisk värld, öppnas dörrar för något nytt. När vårt normala sätt att tänka och leva kollapsar och vi hamnar i en existentiell avgrund utan självklara regler, normer, principer eller något att hålla oss fast i, tvingas vi skapa något nytt. Vi tvingas använda vår fantasi, vår föreställningskraft.
3. Kriser och katastrofer kan sätta oss i kontakt med vårt inre jag, vår skaparkraft, vår frihet och våra möjligheter. Jag sade att vår existentiella motor varken är nedlagd i människans neurobiologiska strukturer eller i samhällets ordning. Den är mer än en produkt av samspelet mellan arv och miljö. Den är vår skaparkraft, vår föreställningskraft, som avgör hur vi ser på oss själva, andra människor och tillvaron. När vårt normala ”livsrum” kollapsar måste vi återgå till vårt inre, vår skaparkraft.

Sammankopplad med en upplevelse av vårt inre jag är en stark känsla av existentiell osäkerhet. Här finner vi ingenting att hålla oss fast i. Inga självklara regler, normer eller principer. Bara ”den rena skaparkraften” vars natur varken är god eller ond. I detta ”ursprungstillstånd” kan en känsla av

totalt utlämnande uppstå.

Ur ett existencialistiskt perspektiv kan kriser och katastrofer leda till mänsklig växt (förnyelse och utveckling). De tvingar oss att genomgå en förändring, vara innovativa och bli medvetna om vår skaparkraft eller föreställningskraft samt vår existentiella osäkerhet eller ångest. Kriser och katastrofer tvingar den enskilda människan att skapa något nytt, och förhoppningsvis, något bättre. Han eller hon kan ta ett steg framåt.

Jag ska nu presentera tre personer vilka har förhållit sig på ett positivt sätt till kris och katastrof.

Den första personen är Henri Dunant. Han var en rik affärsman som såg tiotusentals döda och sårade vid slaget i Solferino in norra Italien. Det var den 24 juni 1859. De som drabbade samman var den österrikiska armén på den ena sidan och franska och italienska trupper på den andra sidan. Under 15 timmars strid var 300 000 personer involverade i en blodig kamp om liv och död. 40 000 soldater dog eller blev svårt sårade.

Vad gjorde upplevelsen av tiotusentals döda och sårade med Henri Dunants inre, hans skaparkraft (föreställningskraft eller fantasi)?

- Han blev bestört över det meningslösa dödandet och den totala frånvaron av medicinsk vård.
- Han valde att organisera omhändertagandet av döda och sårade och lyckades inspirera den lokala befolkningen att erbjuda hjälp till de behövande utan att ta hänsyn till deras nationalitet.
- Några år senare var han drivkraften i bildandet av Röda Korset vars syfte är:
 - att skydda liv och hälsa
 - att garantera respekt för allt mänskligt liv
 - att förhindra och lindra lidande

Idag, mer än 150 år senare, är Röda Korset den största humanitära organisationen i världen. Organisationen är religiöst och politiskt obunden och finns i 187 länder och har nästan 100 miljoner medlemmar.

Den andra personen är min favorit filosof, Kierkegaard. Mellan september 1819 och december 1834 (15 år) dog 5 av hans syskon. Hans mor dog i juli 1834.

Kierkegaard hamnade i en inre kris, en meningskris. De gamla normerna, reglerna och livsprinciperna förlorade sin bärkraft och hållbarhet. Han upplevde frånvaron av något att hålla sig fast i. Tillvaron blev meningslös utan riktning och mål.

Vad gjorde upplevelsen av tillvarons meningslöshet med Kierkegaards inre, hans skaparkraft (föreställningskraft eller fantasi)?

- Sommaren 1835 valde han att ta timeout från sina studier vid Köpenhamns universitet. Han drog sig tillbaka till landet, till Gilleleje, och under nästan 3 månader ägnade han sin tid och kraft åt att grubbla över tillvarons mening.
- Han skrev i sin dagbok den 1 augusti: ”Det som egentligen fattas mig är att komma till klarhet med mig själv om vad jag ska göra, inte om vad jag ska veta...Det gäller att finna en mening som är mening för mig, att finna en idé för vilken jag vill leva eller dö.”
- Det tog nästan 5 år innan han hittade idén för vilken han ville leva eller dö. Mellan 1840 – 1855 var hans skaparkraft involverad i en passionerad strävan att tillskriva tillvaron värde och mening. Han skrev ett 40-tal böcker och mer än 8 000 sidor fyllda med dagboksanteckningar.

Fredrika Bremer som besökte Köpenhamn under slutet av 1840-talet skrev i den lilla skriften, *Liv i Norden*:

”Medan teologen Martensen kastar ljus över hela tillvaron och alla livets fenomen står Kierkegaard, som eremiten Simon Styliten på sin pelare, med blicken riktad mot en enda punkt. Över denna punkt håller han sitt mikroskop och han utforskar

den i minsta detalj genom att granska varje rörelse och förändring. Han talar och skriver om denna punkt med oförminskad kraft. Denna punkt är människohjärtat.”

Den tredje personen är Moder Teresa. Hon föddes den 27 augusti 1910 i Albanien. När hon var 18 år gammal valde hon att bli nunna och året 1929 hamnade hon i Indien som lärare. Hon jobbade som lärare i nästan 20 år och under denna tid blev hon alltmer förtvivlad över det mänskliga misär (fattigdom, lidande, döden) som hon upplevde i Calcutta.

Vad gjorde upplevelsen av mänskligt misär med Moder Teresa skaparkraft (föreställningskraft eller fantasi)?

- 1948 valde hon att lämna sitt jobb som lärare.
- Hon bildade och ledade en organisation som fick namnet ”barmhärtighetens missionär”. Dess syfte var att hjälpa fattiga, sjuka, hemlösa och döende.
- När Moder Teresa dog den 5 september 1997 hade hon format och inspirerat en organisation som ansvarade för 610 sjukhus och hem i 123 länder. De hjälpte HIV-sjuka, gav mat åt fattiga och hemlösa och bedrev många skolor och barnhem.

Dessa tre personer visar att vårt inre, vår skaparkraft eller föreställningskraft, kan förhålla sig på ett positivt sätt till kriser och katastrofer. Det är möjligt att träda fram ur kriser och katastrofer med ett konstruktivt sinnelag. Viktor Frankl har berättat i sina olika skrifter att en del människor i de tyska koncentrationslägren överlevde p.g.a. förmågan att skapa positiva inre bilder, t.ex. att föreställa sig en framtid i London eller Paris.

Efter 27 års fångenskap på Robben Island (1962 – 1990), lämnade Nelson Mandela sin cell, 5 kvadrat meter, med positiva föreställningar om sin egen och Sydafrikas framtid.

Vårt inre, vår skaparkraft eller föreställningskraft, blir utmanat av kriser och katastrofer. De bidrar till att föra den mänskliga existensen framåt genom att stimulera vår kreativitet. Exakt hur relationen mellan kriser och katastrofer å ena sidan och vårt inre å andra sidan ser ut förblir ett mysterium. Vi kan låta oss inspireras av personer som Henri Dunant, Sören Kierkegaard och Moder Teresa. Deras liv säger till oss: ”Yes we can”. Det går att ta vår mänsklighet ett steg framåt.

Ted Harris